

ПОСЛАБЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНО- ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ²

МУЛЬСКА Ольга¹, БАРАНЯК Ігор²

¹ ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»

<https://orcid.org/0000-0002-1666-3971>

oliotchka.mulska@gmail.com

² ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»

<https://orcid.org/0000-0002-1467-0262>

У статті здійснено діагностику соціальної вразливості територіальних громад Карпатського регіону України (на прикладі громад Львівської області) в умовах економічно-політичної нестабільності. Сформовано та апробовано авторський методичний підхід до дослідження соціальної вразливості територіальних громад на основі мультиплікативного методу та просторового підходу. Детерміновано конфігурацію індикаторів емпіричного показника соціальної резильєнтності територіальних громад в проекції фінансової компоненти. Визначено, що зменшення фінансової автономії, неефективне використання фінансових ресурсів і збільшення тиску на видаткову частину місцевих бюджетів територіальних громад у підсумку призводить до послаблення соціально-економічної стійкості та підвищення рівня соціальної вразливості населення, особливо фінансово-матеріальної бідності.

Ключові слова: соціальна вразливість, територіальні громади, соціально-економічна резильєнтність, фінансово-економічна спроможність, моніторинг, детермінанти, бідність.

<https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-17>

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах глобальних викликів, пандемії Covid-19 у 2020-2021 рр., повномасштабної війни РФ проти України у 2022-2023 рр., тимчасової окупації територій з 2014 р., а також фінансово-адміністративної реформи, посилення фінансової автономії громад, орієнтація на місцевий економічний розвиток стали водночас тригерами поступу та детермінантами послаблення соціально-економічної резильєнтності територій. Примітно, що саме реформа децентралізації дала можливість громадам самостійно акумулювати та розпоряджатися фінансовими ресурсами, ухвалювати рішення і нести відповідальність за них, створювати додаткові робочі місця, залучати інвестиційні ресурси, продукувати нові та забезпечувати населення якісними соціальними послугами (освітні, медичні, та ін.). Такі умови уможливили самостійне формування і забезпечення соціально-економічної стійкості громад, яка є базисом підвищення рівня життя місцевих жителів, каталізатором зменшення фінансово-матеріальної бідності та соціальної уразливості, тригером забезпечення високих стандартів та якості життя населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковому дискурсі концептуальний базис дослідження соціальної вразливості було закладено і розвинуто у працях О. Макарової [1], О. Риндзак [2], М. Біль [3], Н. Андрусичин [4]. Не менш прикладне значення мають напрацювання учених Львівської школи регіоналістики [5-10], у яких увагу акцентовано на викликах розвитку соціальної сфери в умовах нестабільності, формуванні механізмів забезпечення соціальної стабільності в умовах інтенсифікації міграційних процесів, розглядаючи при цьому підвищену міграційну активність як детермінанту посилення соціальної вразливості населення. Разом з тим, новий адміністративно-територіальний устрій України у 2021 р. як результат реформи децентралізації (підвищення самостійності ухвалення управлінських рішень на рівні громад та районів), актуалізує потребу дослідження соціальної вразливості громад, яку слід розглядати як відправну точку у забезпеченні сталого розвитку територій і посиленні соціальної резильєнтності населення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є діагностика соціальної вразливості територіальних громад Карпатського регіону України (на прикладі громад Львівської області) в умовах економічно-політичної нестабільності.

² Стаття підготовлена у межах виконання НДР «Механізми проактивної політики зниження соціальної вразливості населення (на прикладі Карпатського регіону України)» (номер державної реєстрації 0121U112014).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Соціальну вразливість територіальних громад доцільно розглядати у проекції дослідження соціальної резильєнтності територій, зниження рівня якої свідчить про поширення і поглиблення проблеми бідності. Формування інформаційно-аналітичного базису дослідження соціальної вразливості громад має статистичні обмеження як у динаміці, так і у розрізі груп показників (змістовно-компонентного наповнення), тому формування системи індикаторів здійснено за принципами *доступності, валідності, відтворюваності, компаративності* (у динаміці).

Розуміючи соціально-економічну резильєнтність територіальних громад як динамічний процес нарощення фінансово-економічного потенціалу, спрямований на забезпечення високого рівня життя, підвищення добробуту, формування конкурентоспроможного місцевого ринку праці, гарантування рівного доступу до соціальних благ і послуг, *основною гіпотезою дослідження є: соціальна резильєнтність територіальних громад детермінована фінансово-економічним потенціалом території, а соціальна уразливість населення – ефективністю використання фінансових ресурсів.*

Відповідно до поставленої гіпотези запропоновано конфігурацію індикаторів емпіричного показника соціальної резильєнтності в проекції фінансової компоненти (у т.ч. видаткової складової місцевих бюджетів):

- ✓ Видатки на охорону навколишнього природного середовища, у розрахунку на 1 м² площі громади, грн.
- ✓ Видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одного мешканця грн.
- ✓ Видатки на охорону здоров'я, у розрахунку на одного мешканця, грн.
- ✓ Видатки на духовний і фізичний розвиток, у розрахунку на одного мешканця, грн.
- ✓ Видатки на дошкільну освіту, у розрахунку на одну дитину, віком до 6 років, грн.
- ✓ Видатки на загальну середню освіту, у розрахунку на одну особу віком від 6 до 18 років, грн.
- ✓ Видатки на позашкільну освіту, у розрахунку на одну дитину віком від 6 до 18 років, грн.
- ✓ Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, у розрахунку на одного мешканця грн.

Інформаційно-аналітичний базис дослідження – 73 територіальні громади Львівської області. Період дослідження – 2021-2022 рр., які характеризуються суттєвим поглибленням і поширенням соціальної уразливості, виникнення нових соціально вразливих категорій населення, зокрема через наслідки пандемії Covid-19 і повномасштабної війни РФ проти України.

Методичним інструментарієм аналізування соціальної резильєнтності територіальних громад є мультиплікативний метод на основі просторового підходу. Вибір мультиплікативного методу для побудови темпоральних рядів показників соціальної резильєнтності територіальних громад зумовлений необхідністю інтегрувати різновекторні індикатори в єдиний емпіричний показник із врахуванням їх вагового впливу на результуючу зміну. А просторовий підхід дозволяє виявити системно-структурні зв'язки між змінними у розрізі громад.

На основі даних нормування встановлено ваговий вплив індикаторів на формування соціальної резильєнтності територіальних громад Львівської області в 2021-2022 рр. Так, екологічна детермінанта соціальної резильєнтності територіальних громад у 2022 р. мала найменшу вагову значущість і становила 1,1 %, що на 8,5 в.п. менше, ніж у 2021 р. (рис. 1). Натомість, найбільший ваговий вплив на формування соціальної резильєнтності у 2021 р. мав індикатор «Видатки місцевого бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, у розрахунку на одного мешканця грн» (19,1 %), значення якого у 2022 р. збільшилося до 20,4 % (найбільше серед усіх індикаторів за досліджуваний період). Варто відзначити, що на забезпечення соціальної резильєнтності територіальних громад Львівської області видатки місцевого бюджету на позашкільну освіту характеризувалися найменшою ваговою значущістю (1,6 % і 1,3 % у 2021-2022 рр. відповідно).

Ваговий вплив індикаторів «Видатки місцевого бюджету на духовний і фізичний розвиток, у розрахунку на одного мешканця, грн» і «Видатки місцевого бюджету на дошкільну освіту, у розрахунку на одну дитину, віком до 6 років, грн» коливався у діапазоні 15,1-15,5 % і 14,7-17,1 % відповідно. На забезпечення соціальної резильєнтності територіальних громад Львівської області України у 2021 р. значну вагову значущість мав показник «Видатки місцевого бюджету на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одного мешканця, грн» (16,5 %), яка у 2022 р. збільшилася до позначки 19,8 %. Коефіцієнти вагової значущості індикатора «Видатки місцевого бюджету на загальну середню освіту, у розрахунку на одну особу віком від 6 до 18 років, грн» становили 2,9 % у 2021 р. і 7,9 % у 2022 р.

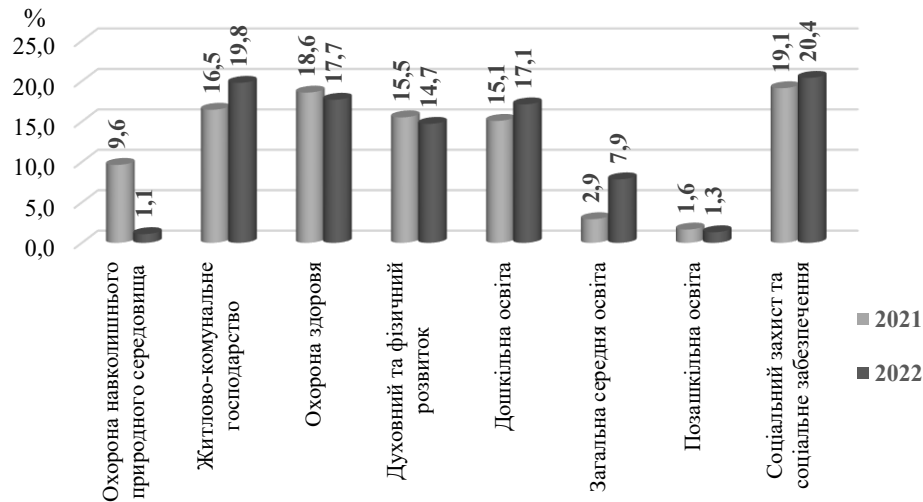

Рис. 1. Вагові коефіцієнти індикаторів соціальної резильєнтності територіальних громад Львівської області, 2021-2022 рр., %

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

Варто наголосити, що система управління місцевими фінансами, податкова система, характер міжбюджетних відносин в Україні за 2014-2022 р. зазнали суттєвих трансформацій, обумовлених реформою децентралізації. Важливе завдання територіальних громад в існуючих умовах – формування такого обсягу фінансових ресурсів, а, відтак, і фінансово-економічного потенціалу, який сприяв би місцевому економічному поступу, дозволив би забезпечити соціальну резильєнтність територій, мінімізувати соціальну уразливість населення, у т.ч. підвищити фінансово-матеріальний добробут, якість життя і соціально-трудових відносин місцевих жителів.

Отримані результати стандартизації індикаторів і розрахунку коефіцієнтів вагової значущості дозволили побудувати емпіричні показники соціальної резильєнтності територіальних громад Львівської області у 2021 р. і 2022 р. Значення емпіричного показника соціальної резильєнтності коливалися у діапазоні від 0 до 1, зростання якого свідчить про високий рівень соціальної стійкості територіальних громад, а наближення до нуля (зменшення у динаміці) – навпаки, про посилення соціальної уразливості.

Значення емпіричного показника соціальної резильєнтності територіальних громад Львівської області у 2021 р. знаходилися у межах 0,749-0,037 (рис. 2). Лише одна територіальна громада (Львівська) перебувала у зоні соціальної резильєнтності, емпіричний показник якої становив 0,759. У діапазоні втрати опірності перебувало п'ять громад області, а саме Сокільницька, Самбірська, Славська, Пустомитівська та Солонківська, емпіричні показники якої становили 0,498; 0,487; 0,406; 0,404 і 0,403 відповідно. Критичний стан соціальної уразливості спостерігався у 8 з 73 громад Львівської області (Бісковецька, Ралівська, Добросинсько-Магерівська, Поморянська, Хирівська, Козівська, Стрілківська, Боринська).

Основною причиною перебування значної частини громад Львівської області у 2021 р. у зоні соціальної уразливості або у критичному стані соціальної резильєнтності є те, що основу їхнього фінансового забезпечення значна становили міжбюджетні трансферти. Зменшення фінансової автономії, неефективне використання фінансових ресурсів і збільшення тиску на видаткову частину місцевих бюджетів призвело до послаблення соціально-економічної стійкості, а, відтак, поширення соціальної уразливості населення, особливо фінансово-матеріальної бідності.

Так, повномасштабна війна РФ проти України загострила ситуацію щодо фінансового забезпечення соціальної резильєнтності територій, збільшивши тиск на місцеві бюджети через виникнення нової категорії населення – ВПО, потік яких був динамічний, масштабний із непередбачуваними наслідками для розвитку громад. Забезпечення потреб ВПО, їхня інтеграція та асиміляція у приймаючі громади вимагали від органів місцевого самоврядування відповідного ресурсного забезпечення і реалізації спеціальних антикризових інструментів управління громадою в умовах шоків. Така ситуація призвела до збільшення незапланованих видатків з місцевих бюджетів на соціальне забезпечення та захист ВПО при зменшенні видатків на інші детермінанти соціальної

резильності, зокрема захист охорони навколишнього середовища, позашкільну освіту, духовний розвиток.

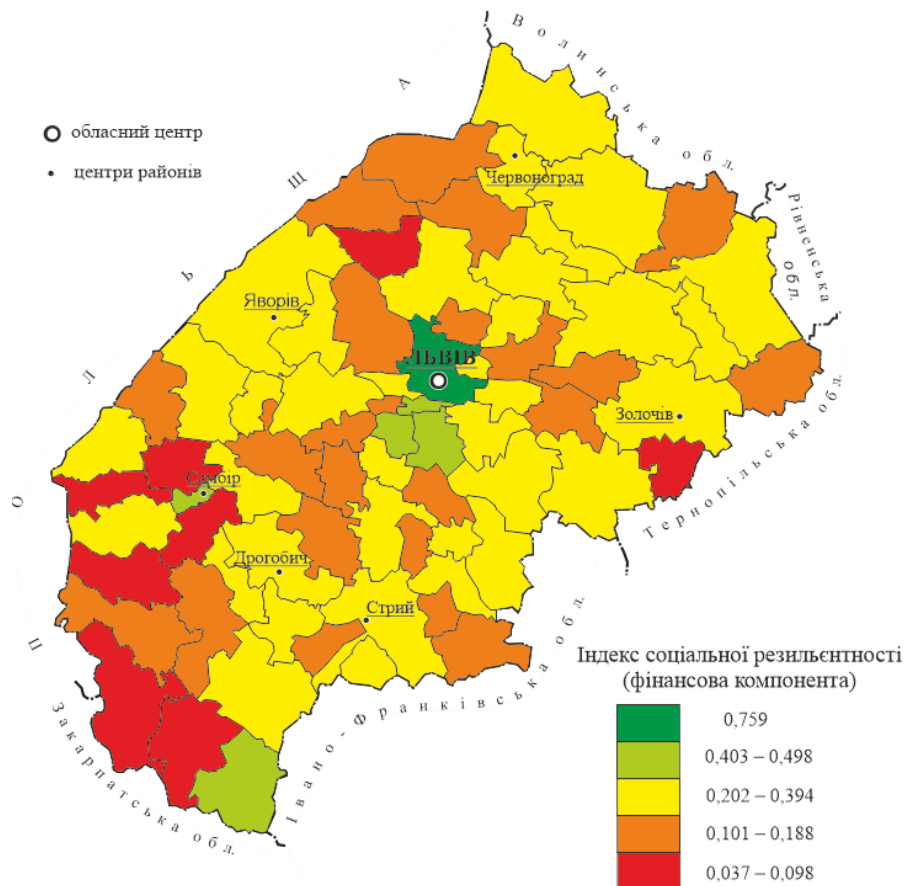

Рис. 2. Вектор «Соціальна вразливість – резильність» (фінансова компонента) територіальних громад Львівської області: мультиплікативний підхід, 2021 р.

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

Результати дослідження підтверджують тезу про послаблення соціальної резильності громад у Львівській області за 2022 р. (рис. 3). Лише Львівська громада перебувала у зоні запасу міцності соціальної резильності, емпіричний показник якої рівний 0,659. Такі громади, як Славська, Яворівська, Пустомитівська, Підберізіцівська, Сокільницька, Новояворівська та Солонківська характеризувалися втратою опірності, а значення емпіричних показників соціальної уразливості становили 0,509; 0,498; 0,495; 0,464; 0,464; 0,425 і 0,410 відповідно. Варто відзначити, що Самбірська громада, балануючи у 2021 р. у зоні «Втрата опірності», у 2022 р., за результатами дослідження, опинилася у діапазоні соціальної уразливості (спостерігалось зменшення емпіричного показника з 0,487 до 0,387). Критичний рівень соціальної вразливості у 2022 р. демонстрували Стрільківська, Хирівська, Ралівська, Бісковицька, Добросинсько-Магерівська, Поморянська, Козівська. Соціальною уразливістю були детерміновані 26 громад Львівської області.

Ті громади, які у період війни демонстрували структурні зміни у видатковій частині місцевих бюджетів, зокрема збільшення видатків на соціальний захист місцевих жителів і ВПО, змогли забезпечити помірний рівень фінансово-матеріального добробуту населення і розвиток людського потенціалу. Закономірно, що нарощення фінансового потенціалу громад дозволило забезпечити економічний поступ території через збільшення кількості суб'єктів господарювання, а, відтак, створення нових робочих місць, реалізації інтересів представників громади, розвитку соціальної інфраструктури, що у результаті сприяє формуванню належного рівня життя населення загалом, гарантуванню соціальної стійкості та зменшенні соціальної уразливості всіх категорій населення, у т.ч. ВПО.

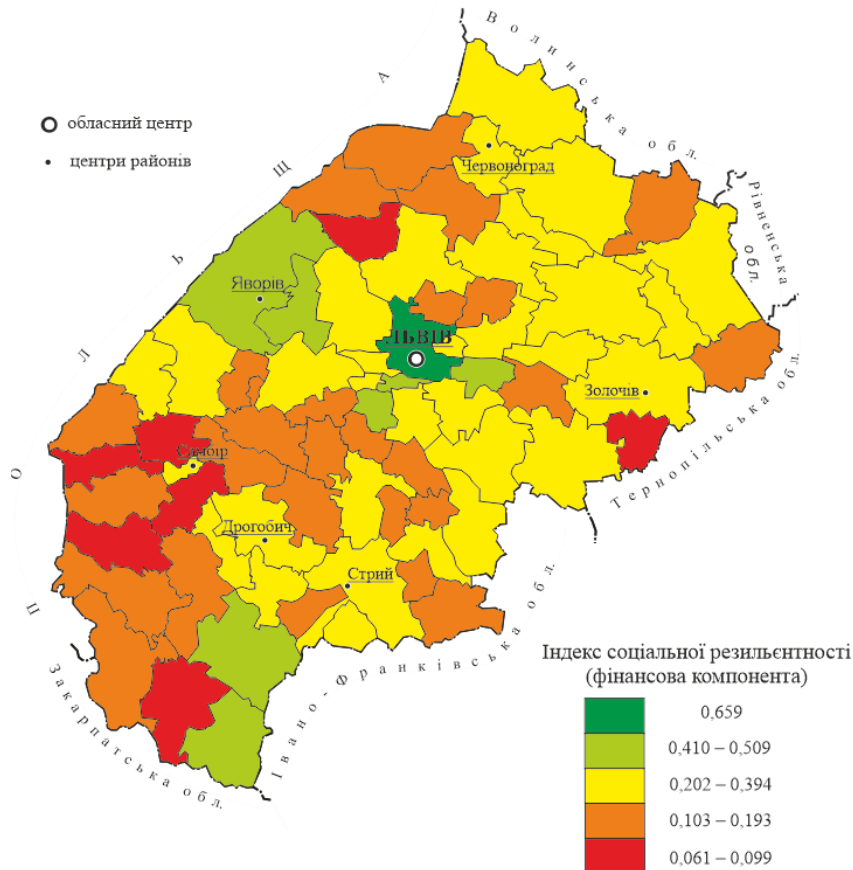

Рис. 3. Вектор «Соціальна вразливість – резильєнтність» (фінансова компонента) територіальних громад Львівської області: мультиплікативний підхід, 2022 р.

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Реформа децентралізації в Україні стала інституційною основою місцевого розвитку, запровадження нових механізмів забезпечення соціально-економічної резильєнтності територіальних громад. Фінансовий потенціал громад, їх фінансова автономія і самодостатність корелює з рівнем добробуту населення, економічною безпекою і соціально-економічним розвитком територій. Зміцнення фінансової самостійності територіальних громад, нарощення обсягів власних доходів і оптимізацію видаткової частини місцевих бюджетів є інструментами нарощення фінансового потенціалу як фундаменту формування економіки добробуту території та забезпечення її соціальної резильєнтності. Отже, соціальна вразливість населення має реверсний зв'язок з фінансово-економічною спроможністю територіальних громад, а їх економічний потенціал є детермінантою посилення соціальної стійкості, детермінованою високою мірою чутливості та взаємозв'язку з параметрами фінансової автономії.

Запровадження системи моніторингу соціальної резильєнтності територіальної громади, імплементація науково-методичного підходу до комплементарного оцінювання фінансово-економічної спроможності громад забезпечувати високий рівень життя та якість соціально-трудових дозволить уникнути ризиків послаблення соціальної резильєнтності громад. Імплементація системного моніторингу соціальної резильєнтності також дозволить забезпечити облікову функцію органів місцевого самоврядування щодо параметрів якості та рівня життя населення, а також наслідків поширення соціальної вразливості територій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Макарова О.В. Пріоритети політики зниження соціальної вразливості. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С. 102–111. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.102>
2. Риндзак О.Т. Соціальна вразливість населення та її понятійно-термінологічне забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-79>

3. Біль М.М. Концепція соціальної вразливості населення: ретроспектива формування та сучасні інтерпретації. *Соціальна економіка*. 2021. № 62. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-62-02>
4. Андрусишин Н.І. Соціальна вразливість населення: дефініції, підходи до розуміння та оцінювання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-42>
5. Руцишин Н., Мульська О. Механізм забезпечення соціальної стабільності в умовах інтенсифікації міграційних процесів. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-41>
6. [Мульська О. П., Іванюк У. В. Міграційні ризики як детермінанти посилення соціальної вразливості населення. *Modern economy*. 2022. № 34\(2022\). С. 68-74. DOI: \[https://doi.org/10.31521/modecon.V34\\(2022\\)-10\]\(https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-10\)](#)
7. Бараняк І.Є., Жеребило І.В. Виклики розвитку соціальної сфери в умовах нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-85>
8. Mulska O., Vasylytsiv T., Shushkova Yu., Kloba L., Parfenyuk Ye. Assessment of the population's social resilience environment (the case of the Carpathian region of Ukraine). *Problems and Perspectives in Management*. 2022. Vol. 20(1). Pp. 407-421. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.20\(1\).2022.33](https://doi.org/10.21511/ppm.20(1).2022.33)
9. Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2022. № 67. С. 43-48. <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-06>
10. Varnalii Z.S., Vasylytsiv T.G., Levytska O.O. Strengthening the migration security of the state under national challenges and threats. *International Migration and Development of Human Potential: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference (September 14-15, 2022)*. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 2022, pp. 59-61.

REFERENCES:

1. Makarova, O. (2017). Priorities for social vulnerability reduction policy. *Demography and Social Economy*, 2(30), 102-111. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.102>
2. Ryndzak, O. (2021). Social vulnerability of the population and its conceptual and terminological provision. *Economy and Society*, 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-79>
3. Bil, M. (2021). Concept of the population social vulnerability: retrospective of formation and modern interpretations. *Social Economics*, 62. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-62-02>
4. Andrusyshyn, N. (2022). Social vulnerability of the population: definitions, approaches to understanding and evaluation. *Economy and Society*, 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-42>
5. Rushchyshyn, N., Mulska, O. (2021). Mechanism for ensuring social stability in the conditions of intensification of migration processes. *Economy and Society*, 29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-41>
6. Mulska, O., Ivaniuk, U. (2022). Migration risks as determinants of increased social vulnerability of the population. *Modern Economics*, 34(2022), 68-74. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-10](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-10)
7. Baranyak, I., Zherybylo, I. (2022). Challenges of the development of the social sphere in conditions of instability. *Economy and Society*, 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-85>
8. Mulska, O., Vasylytsiv, T., Shushkova, Yu., Kloba, L., Parfenyuk, Ye. (2022). Assessment of the population's social resilience environment (the case of the Carpathian region of Ukraine). *Problems and Perspectives in Management*, 20(1), 407-421. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.20\(1\).2022.33](https://doi.org/10.21511/ppm.20(1).2022.33)
9. Vasylytsiv, T. G., Mulska, O. P., Lupak, R. L., Bidak, V. Ya. (2022). Preservation of human capital of Ukraine in war conditions (factor of social vulnerability of the population): formulation of the problem. *Bulletin of Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences*, 67, 43-48. <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-06>
10. Varnalii, Z.S., Vasylytsiv, T.G., Levytska, O.O. (2022). Strengthening the migration security of the state under national challenges and threats. *International Migration and Development of Human Potential: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference (September 14-15, 2022)*.

CHALLENGES OF WEAKNESS OF SOCIAL VULNERABILITIES OF TERRITORIAL communities OF
THE CARPATTAN REGION OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC-POLITICAL
INSTABILITY

MULSKA Olha, BARANYAK Igor

M.I. Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine

The article is dedicated to diagnoses the social vulnerability of territorial communities of the Carpathian region of Ukraine (on the example of communities of the Lviv region) in conditions of economic and political instability. The author's methodical approach to the study of social vulnerability of territorial communities based on the multiplicative method and the spatial approach was formed and tested. The configuration of indicators of the empirical indicators of social resilience of territorial communities in the projection of the financial component is determined. Among them: expenditures on environmental protection, housing and communal management, health care, spiritual and physical development of the population, preschool, general secondary and out-of-school education, as well as expenditures on social protection and social security of the population. The results of the study confirmed the thesis about the weakening of the social resilience of communities in the Lviv region in 2022, as opposed to 2021. Only the Lviv community was in the safety zone of social resilience, the empirical indicator of which is equal to 0.659. Communities such as Slavska, Yavopivska, Pustomytivska, Pidbepiztsivska, Sokilnytska, Novoyavopivska and Solonkivska were characterized by a loss of resilience. The critical level of social vulnerability in 2022 was demonstrated by Stpilkiivska, Khytivska, Ralivska, Biskovytska, Dobrosynska-Magerivska, Pomopyanska, and Kozivska. 26 communities of Lviv region were determined by social vulnerability. It was summarized that the reduction of financial autonomy, inefficient use of financial resources and increased pressure on the expenditure part of local budgets of territorial communities ultimately leads to a weakening of socio-economic stability and an increase in the level of social vulnerability of the population, especially financial and material poverty.

Keywords: social vulnerability, territorial communities, socio-economic resilience, financial and economic capacity, monitoring, determinants, poverty.